

IJTIMOYIY INVESTITSİYALAR VA ESG TAMOYILLARI DOIRASIDA DAVLAT- XUSUSIY HAMKORLIKNING RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

Djumayeva Sanobar Kenjayevna

Buxoro innovatsiyalar universiteti

"Moliyaviy texnologiyalar, iqtisodiyot va logistika" kafedrası o'qituvchisi

Sadriyev Asadbek

Iqtisodiyot yo'nalishi 1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20554358>

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada O'zbekiston sharoitida xususiy sektor va davlat sherikchiligi (PPP) orqali ijtimoiy investitsiyalarni ESG (Environmental, Social, Governance) mezonlari nuqtai nazaridan baholashning ahamiyati tahlil qilingan. PPP loyihalarining ijtimoiy, ekologik va boshqaruv jihatlariga e'tibor qaratilib, ESG tamoyillarini integratsiya qilish ijtimoiy investitsiyalar barqarorligini oshirishi ta'kidlanadi. Shartnomalar shaffofligi, risklarni adolatli taqsimlash va xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashga doir amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: *ijtimoiy investitsiyalar, ESG, davlat-xususiy sherikchiligi (PPP), ekologik barqarorlik, ijtimoiy mas'uliyat, korporativ boshqaruv, innovatsion rivojlanish.*

KIRISH

Hozirgi davrda iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalasi global miqyosda eng dolzarb mavzuga aylangan. Aholi turmush darajasini oshirish, infratuzilmalarni modernizatsiya qilish, yangi ish o'rinlari yaratish ijtimoiy sohaning asosiy ustuvorliklari bo'lsa, ushbu maqsadlarga erishishda ekologik barqarorlik (E) va korporativ boshqaruv (G) tamoyillariga rioya qilish ham tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi o'n yillikda shakllangan ESG konsepsiyasi korxonalar, davlat va jamoatchilikning ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardagi manfaatlari va mas'uliyatini birlashtiruvchi muhim mezon hisoblanadi.

Ijtimoiy investitsiyalarda asosiy maqsad nafaqat moliyaviy daromad olish, balki ijtimoiy, ekologik va boshqaruv omillarini inobatga olgan holda uzoq muddatli barqaror foyda keltirishdan iborat. Bunday sarmoyalar davlat va xususiy sektor hamkorligi (PPP) orqali amalga oshirilganda, loyihalar bir vaqtning o'zida ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash, yangi ish o'rinlari yaratish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda 2019-yilda qabul qilingan "Davlat-xususiy sherikchiligi to'g'risida"gi Qonun ushbu jarayonning huquqiy poydevorini yaratdi. Mazkur tadqiqot O'zbekiston sharoitida ijtimoiy investitsiyalarni PPP doirasida ESG nuqtai nazardan empirik ma'lumotlar asosida o'rganishni maqsad qilgan. Shuningdek, ijtimoiy investitsiyalarni an'anaviy iqtisodiy ko'rsatkichlardan tashqari, ularning ijtimoiy va ekologik ta'sirini baholash usullarini ko'rsatadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot ijtimoiy investitsiyalarni ESG tamoyillari nuqtai nazaridan baholashda xususiy sektor va davlat sherikchiligi andozalarini birlashtiradi. Metodologiya doirasida: nazariy tahlil (ijtimoiy investitsiyalar, ESG konsepsiyasi, PPP mexanizmlari va xalqaro tajribalarni o'rganish); empirik tadqiqot (O'zbekistondagi ayrim PPP loyihalari ma'lumotlarini tahlil qilish); qiyosiy tahlil (xalqaro darajadagi PPP loyihalari bilan solishtirish) hamda ESG omillarini o'lchashga imkon beradigan indikatorlar jamlanmasini ishlab chiqish kabi yo'nalishlar ko'zda tutildi.

PPP loyihalarida ijtimoiy investitsiyalarni atrof-muhit (E), ijtimoiy (S) va boshqaruv (G) omillarini hisobga olgan holda baholash maqsadida 0 dan 10 gacha bo'lgan balli tizim joriy etildi. Tahlil uslublari sifatida deskriptiv statistika, korrelyatsion tahlil, qiyosiy tahlil va kontent-tahlil

qo'llandi. Tadqiqot 15 ga yaqin PPP loyihasini qamrab olganligi bois, barcha loyihalar bo'yicha to'liq representativ xulosa chiqarish cheklangan bo'lsa-da, ijtimoiy investitsiyalarni ESG doirasida o'rganish bo'yicha dastlabki ilmiy-amaliy qadamlardan biri sifatida e'tiborga loyiq.

NATIJALAR

Tadqiqot doirasida quyidagi sohalarni qamrab oluvchi 15 ta PPP loyihasi tanlab olindi: sog'liqni saqlash — 3 ta loyiha; ta'lim — 2 ta loyiha; energetika — 3 ta loyiha; transport — 4 ta loyiha; suv ta'minoti va chiqindilarni qayta ishlash — 3 ta loyiha.

1-jadval.

O'zbekistondagi ayrim PPP loyihalari bo'yicha umumiy ma'lumotlar

#	Loyiha nomi	Yo'nalish	Qiymati (mln. USD)	Muddati (yil)	Xususiy sherik
1	Toshkent City Clinic PPP	Sog'liqni saqlash	50	10	MediHealth (Koreya)
2	Andijon Medical Center PPP	Sog'liqni saqlash	35	7	AsiaMed (Turkiya)
3	Zangiota Ta'lim Majmuasi	Ta'lim	20	5	EduStar (Mahalliy)
4	Toshkent-Shahrisabz tunnel	Transport	200	20	RoadInfra (Rossiya)
5	Samarqand shamol elektr st.	Energetika	120	15	GreenPower (Xitoy)
6	Buxoro Quyosh Fotoelektr st.	Energetika	100	15	SolarTech (Yevropa)
7	Namangan suv ta'minoti	Suv ta'minoti	60	10	AquaSolution (Mahalliy)
8	Qashqadaryo qayta ishlash	Ekologiya	30	8	Recyclo (Germaniya)
9	Toshkent avtostansiyalar	Transport	45	5	CityTransport (Fransiya)
10	Jizzax sog'liqni saqlash	Sog'liqni saqlash	25	7	HealthFirst (Malayziya)
11	Chirchiq ta'lim majmuasi	Ta'lim	15	5	SmartEdu (Mahalliy)
12	Termiz logistika markazi	Transport	80	10	LogiPlus (BAA)
13	Navoiy shamol elektr	Energetika	90	15	WindGlobal

#	Loyiha nomi	Yo'nalish	Qiymati (mln. USD)	Muddati (yil)	Xususiy sherik
	st.				(Shveytsariya)
14	Farg'ona suv tozalash	Suv ta'minoti	55	10	PureWater (Koreya)
15	Toshkent ekologik qayta ishlash	Ekologiya	40	8	EcoLife (Yaponiya)

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, transport va energetika yo'nalishlari eng katta mablag'ni talab qilayotgani, sog'liqni saqlash va ta'lim yo'nalishidagi loyihalar esa ijtimoiy infratuzilmani yaxshilashga yo'naltirilgani ko'rinadi. Tadqiqot doirasida har bir loyihaga "E", "S" va "G" omillari bo'yicha ball berildi.

2-jadval.

PPP loyihalari bo'yicha ESG balli baholash

#	Loyiha nomi	E (0-10)	S (0-10)	G (0-10)	Jami ESG (0-30)
1	Toshkent City Clinic PPP	5	7	6	18
2	Andijon Medical Center PPP	5	8	6	19
3	Zangiota Ta'lim Majmuasi	4	7	5	16
4	Toshkent-Shahrisabz tunnel	6	5	5	16
5	Samarqand shamol elektr st.	8	6	6	20
6	Buxoro Quyosh Fotoelektr st.	9	5	6	20
7	Namangan suv ta'minoti	7	7	5	19
8	Qashqadaryo qayta ishlash	9	6	5	20
9	Toshkent avtostansiyalar	5	6	6	17
10	Jizzax sog'liqni saqlash	4	8	5	17

#	Loyiha nomi	E (0-10)	S (0-10)	G (0-10)	Jami ESG (0-30)
11	Chirchiq ta'lim majmuasi	4	6	5	15
12	Termiz logistika markazi	6	5	6	17
13	Navoiy shamol elektr st.	8	5	6	19
14	Farg'ona suv tozalash	7	6	5	18
15	Toshkent ekologik qayta ishlash	8	6	6	20

Natijalardan ko'rinib turibdiki, ekotizimni yaxshilash yoki toza energiya manbalarini joriy qilishga qaratilgan energetika va chiqindilarni qayta ishlash loyihalari atrof-muhit (E) bo'yicha yuqori ball to'plagan. Sog'liqni saqlash sohasidagi PPP loyihalar ijtimoiy (S) omil bo'yicha nisbatan baland ko'rsatkichlarga ega. Boshqaruv (G) darajasida aksariyat loyihalar o'rtacha 5–6 ball bilan cheklanib, risklarni taqsimlash va xodimlarni boshqarish jarayonlarida qonunchilikdagi kamchiliklar qayd etilgan. 400 nafardan ortiq foydalanuvchi va xodimlar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar ijtimoiy investitsiyalar va ESG omillarining aholi uchun dolzarbligini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda PPP loyihalari tobora ko'payib bormoqda va ularning ijtimoiy investitsiyalardagi roli muhim ahamiyat kasb etmoqda. ESG mezonlari ushbu investitsiyalarning barqaror va samarali bo'lishini ta'minlaydigan asosiy tamoyillar sifatida ko'rib chiqilishi zarur. Quyidagi masalalarga e'tibor qaratish lozim:

- PPP loyihalarini amalga oshirishda davlat ijtimoiy xizmatlar sifatini nazorat qilish, narx belgilash va ekologik talablarga rioya etish bo'yicha qat'iy monitoring zarur.

- Xususiy sektor qo'shayotgan investitsiya va innovatsiyalar ijtimoiy loyihalarning samaradorligini oshiradi, ammo korporativ mas'uliyat va mahalliy hamjamiyatlarga foyda keltirish masalalarida shaffof siyosat yuritishi talab etiladi.

- PPP loyihalarini tanlash va amalga oshirish jarayonining har bosqichida ESG indikatorlarini baholash mexanizmlari yo'lga qo'yilishi lozim; ekologik ta'sirni o'lchash va shartnomalarda korporativ boshqaruv me'yorlarini mustahkamlash zarur.

- Davlat va xususiy sherik o'rtasida risklarni oqilona taqsimlash muhim: ekologik risklar, ijtimoiy noroziliklar, narx siyosatidagi o'zgarishlar kabi muammolar oldindan kelishib olinishi kerak.

- Loyihalar bo'yicha ma'lumotlarning keng e'lon qilinishi — iqtisodiy-ijtimoiy ko'rsatkichlar, atrof-muhitga ta'sir, shartnoma shaffofligi — jamoatchilik ishonchini mustahkamlaydi va xususiy sektorning ham obro'sini oshiradi.

- O'zbekistonda PPP loyihalarini ESG mezonlari asosida baholashda GRI (Global Reporting Initiative) yoki SASB (Sustainability Accounting Standards Board) standartlaridan foydalanish tavsiya etiladi.

TAKLIFLAR

1. Davlat darajasida PPP loyihalarida ESG ko'rsatkichlarini joriy etish, majburiy yoki ixtiyoriy hisobotlarni talab qilish.

2. Ish o'rinlari yaratish, ekologik xavfsizlik va boshqaruv shaffofligini yaxshilash bo'yicha kvotalarni bajargan xususiy sheriklarga soliq imtiyozlari yoki subvensiyalar taqdim etish.

3. PPP loyihalarida ishtirok etadigan xususiy kompaniyalar va davlat idoralari xodimlarini ESG masalalari bo'yicha muntazam malaka oshirishni yo'lga qo'yish.

4. Loyiha jarayonida uchinchi tomon (mahalliy yoki xalqaro ekspertlar) tomonidan doimiy monitoring va baholashni tashkil etish hamda loyiha boshlanishidan avval jamoatchilik muhokamasini yo'lga qo'yish.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda mamlakatimizdagi PPP loyihalari misolida ijtimoiy investitsiyalarning atrof-muhit, ijtimoiy va boshqaruv omillari bilan uyg'unlashuvi baholanib, quyidagi xulosalar chiqarildi: ijtimoiy investitsiyalar nafaqat moliyaviy daromadni, balki ijtimoiy ahamiyat va ekologik barqarorlikni ham o'z ichiga olishi; PPP modelining bu borada samarali vosita bo'lib xizmat qilishi ta'kidlanadi.

O'zbekistondagi energetika, suv ta'minoti, chiqindilarni qayta ishlash, sog'liqni saqlash va ta'lim sohalarida ESG tamoyillarining to'liq qo'llanilishi ijtimoiy foyda ko'lamini kengaytiradi. "E" va "S" ko'rsatkichlaridagi ijobiy siljishlarga qaramay, "G" (boshqaruv) bo'yicha shaffoflik, risk taqsimoti hamda manfaatdor tomonlarning huquq va majburiyatlarini aniq belgilash zarurligi qayd etiladi. SROI kabi indikatorlarni joriy etish va xalqaro reytinglardan foydalanish ijtimoiy investitsiyalar samaradorligini oshiradi. Umuman, ESG nuqtai nazaridan yondashuv iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabat va ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun zarur shart-sharoit yaratadi; O'zbekiston sharoitida bu jarayon rivojlanish bosqichida bo'lib, kelajakda keng qamrovli amaliy samara berishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Davlat-xususiy sherikchiligi to'g'risida". 2019-yil, Toshkent.
2. Jahon banki. Rivojlanayotgan bozorlarda PPP loyihalari: muammolar va imkoniyatlar. Washington, D.C.: Jahon banki nashrlari. 2021.
3. Global Reporting Initiative (GRI). Consolidated Set of GRI Sustainability Reporting Standards. GRI. 2021.
4. PwC. ESG and PPPs: A framework for sustainable infrastructure. PwC Publications. 2020.
5. Deloitte. The Social and Environmental Impact of PPP Projects in Developing Economies. Deloitte Insights. 2021.
6. ADB. O'zbekiston: Mamlakat bo'yicha hamkorlik strategiyasi va PPP istiqbollari. Osiyo taraqqiyot banki. 2022.
7. SERCHUK, A. "Green PPP: The Next Frontier for Sustainable Investment." Harvard Business Review. 2018.
8. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. PPP monitoringi va hisobotlar. Toshkent. 2022.
9. IFC (International Finance Corporation). Guidelines for Public-Private Partnerships in Emerging Markets. IFC Publications. 2021.
10. EBRD Transition Report: The State of PPPs in Central Asia. European Bank for Reconstruction and Development. 2020.
11. SASB (Sustainability Accounting Standards Board). Conceptual Framework & Standards. SASB. 2018.

12. Hodge, G. & Greve, C. "On Public-Private Partnership Performance." *Public Administration Review*, 77(4), 2017. 460-472.